

НЕВИЗНАНІ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ ТА МІЖНАРОДНОГО ВИЗНАННЯ

Аналізується феномен невизнаних держав в контексті державотворчих процесів та міжнародного визнання/невизнання. У даній статті розглянуто деякі приклади державного будівництва окремих невизнаних держав. На основі отриманих результатів, зроблено відповідні висновки щодо ролі державного будівництва у врегулюванні проблем невизнаних держав та його впливів на процеси їх міжнародного визнання/невизнання.

Ключові слова: невизнані держави, державне будівництво, державотворчий процес, міжнародне визнання/невизнання.

Даливская Т.П. Непризнанные государства в контексте процессов государственного строительства и международного признания

Анализируется феномен непризнанных государств в контексте процессов государственного строительства, а также международного признания/непризнания. В статье рассматриваются некоторые примеры государственного строительства отдельных непризнанных государств. На основании полученных результатов, были выработаны соответствующие выводы относительно роли государственного строительства в урегулировании проблем непризнанных государств и его влияния на процессы их международного признания/непризнания.

Ключевые слова: непризнанные государства, государственное строительство, процесс государственного строительства, международное признание/непризнание.

Daliavska Tetiana. Unrecognized states in the context of state-building processes and international recognition

The article is devoted to the analysis of the unrecognized states phenomena in the context of state-building processes and international recognition/unrecognition. The article is considered some examples of the state-building process of various unrecognized states. Some appropriate conclusions as to the state-building role in unrecognized states problems resolution and its impact on the processes of their international recognition/unrecognition were made.

Key words: unrecognized state, state-building, state-building process, peacekeeping process, international recognition/unrecognition.

Є підстави вважати, що державотворчі процеси виявляються особливо актуальними для розвитку міжнародного співтовариства у зв'язку із суттєвими трансформаціями світового порядку, який встановлюється

на тому чи іншому історичному етапі. Серед таких трансформацій слід, перш за все, відзначити нерівномірну та хвилеподібну появу нових держав на політичній карті світу. За нашими підрахунками, за перші 40 років ХХ-го століття виникло 22 держави (певною мірою у зв'язку з розпадом Османської та Австрійсько-Угорської імперій), а в наступному десятилітті їх кількість збільшилась ще на 16 нових. За період з 1951 року по 1960 рік на політичній карті світу виникло 25 держав. В 1960-ті роки у зв'язку з розвалом Британської, Французької та інших західних імперій, а також набуттям незалежності їх колишніми колоніями в Азії та Африці утворилось 33 держави. Починаючи з 1971 по 1980 роки, виникли нові 23 держави, а в період з 1981 по 1990 рік – 11. Нарешті, в 1990-ті роки з'явилися ще 23 незалежні держави. Таким чином, лише за минулі сто років утворилось майже три чверті сучасних держав, а саме 153 держави.

Варто зазначити, що в сучасних умовах актуальність даної наукової проблеми зростає. Про це свідчить поява нових держав майже в арифметичній прогресії: 2004 р. – з'явилося 1 невизнане державоподібне утворення (Джамаат Аш-Шабааб); 2006 р. – 2 (Вазиристан, Галмудуг); 2008 р. – 3 (Абхазія, Косово, Південна Осетія); 2010 р. – 3 (Авдаленд, Султанат Сулу, Республіка Хау Пакумото); 2011р. – 3 (Абьян, Азанія, Джубаленд); 2012 р. – 3 (Демократична Республіка Бакассі, Ісламська держава Азавад, Шабва); 2013 р. – 4 (Республіка Банксаморо, Народна Республіка Еуахлаї – Квінсленд, Республіка Мурраваррі, Сирійський Курдистан); 2014 р. – 4 («Донецька Народна Республіка», «Луганська Народна Республіка», «Республіка Крим», Фалуджа) (див. рис.1).

Тут слід наголосити, що в даній статті питання, пов'язані з появою, так званих, «Донецької Народної Республіки» (ДНР), «Луганської Народної Республіки» (ЛНР), не розглядаються взагалі з огляду на кілька обставин. По перше, тому, що ці нові квазідержавні утворення були проголошені й існують на теренах, які, згідно Конституції України і міжнародного права, є легітимною і невід'ємною складовою території української держави. По-друге, тому, що на цих територіях, зокрема в так званих ДНР та ЛНР ведуться військові дії, в умовах яких про «державотворчі процеси» там не може бути і мови. По-третє, тому, що бракує достовірної, об'єктивної інформації щодо подій на згаданих теренах, зокрема тих, що були анексовані Російською Федерацією. По-четверте, тому, що питання про визнання згаданих самопроголошених псевдодержавних утворень, здається, поки що на офіційному рівні ніхто не ставив. Нарешті, тому, що зазначені питання є надзвичайно складними, неоднозначними, а часом і вкрай суперечливими. Все це вимагає окремого спеціального ґрунтового їх дослідження, що, однак, не входить в завдання даної статті.

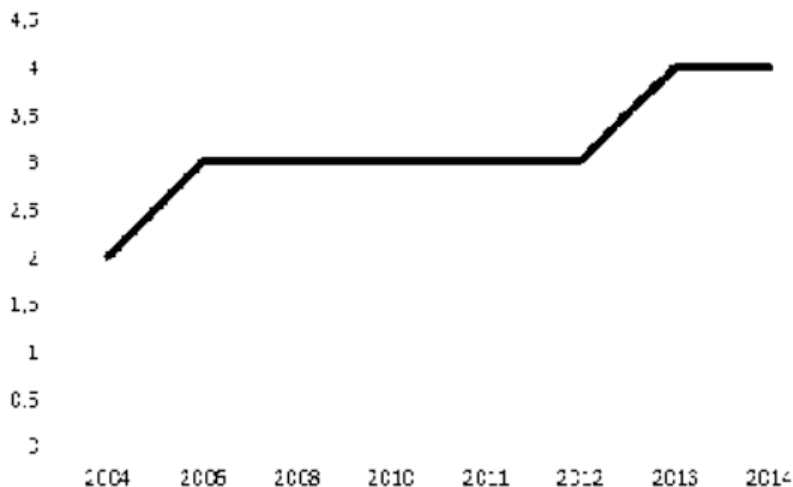

Рис.1. Темпи зростання кількості невизнаних держав в період 2004-2014 рр.

Варто зауважити, що народження нових державоподібних утворень досить часто супроводжувалися і супроводжуються ескалацією етнополітичних конфліктів, а часом і їх перетворенням на етнічні війни. Можна висловити припущення, що не виключені гострі етнополітичні конфлікти щодо проблем утворення нових держав і в майбутньому. Наголошуємо на цьому з огляду на те, що у світі, за різними даними, нараховується від 3 до 5 тис. етнонаціональних спільнот¹, частина яких також може претендувати, а деякі з них вже претендують на створення «власної» держави. Підтвердженням цього можуть служити приклади прямих проявів народного волевиявлення, зокрема проведення (Уельс та ін.) чи вже проведені відповідні референдуми (Шотландія тощо).

На рівні наукового дискурсу проблеми державного будівництва невизнаних держав є досить актуальними та багатограними. Перш за все, заслуговують на увагу праці таких зарубіжних дослідників, як: С. Бартоліні, К. Дойча, Р. Матсузакі, С. Роккана, Ч. Тіллі, Х. Спрюйта, Ф. Фукуями та інших відомих вчених. Вони зробили помітний внесок в теорію державотворення, ними було апробовано низку ідей, що мають вагому концептуальну значимість.

Важливий внесок належить також вітчизняним вченим. У ґрунтовних працях таких вчених, як О.В. Бабкіна, В.П. Горбатенко, О.В. Картунов, І.Ф. Курас, І.О. Кресіна, О.М. Майборода, В.О. Котигоренко та інших безпосередньо чи опосередковано висвітлюються аспекти дер-

жавотворчих процесів та етнополітичних конфліктів, зокрема в невизнаних державах.

Під час аналізу невизнаних держав, доцільно взяти до уваги факт, що низка дослідників фокусує свою увагу здебільшого на внутрішніх проблемах (створення та розвиток державної влади, формування національної ідентичності тощо). Проте, не менш важливими виступають і зовнішні проблеми, які впливають на загальне становище невизнаної держави та її міжнародний статус.

Перш за все, необхідно зазначити, що вітчизняні науковці поряд з концептом «державне будівництво» впроваджують в науковий обіг українізовані поняття, зокрема, такі, як «розбудова держави» та «державотворення». На окрему згадку заслуговує понятійно-категоріальний апарат деяких західних дослідників, а саме – «державне формування» («*state formation*»), «національне будівництво» («*nation building*»)². Проте, у 1980-1990-х роках відмінності між поняттями «державне будівництво», «державне формування» та «національне будівництво» зникли. Погоджуючись з цим судженням, додамо тезу відомого вітчизняного вченого О.В. Картунова, одного із засновників етнополітології в Україні, який наголошує: «...і етнос, і нація можуть існувати без держави, держава може існувати без нації, але без етносу не може виникнути ні нація, ні держава...»³. Інший відомий вітчизняний науковець, один із засновників політичної етнології І.М. Варзар теж притримується цієї позиції. На його думку, саме народ-етнос виступає самодостатнім державотворчим суб'єктом⁴. Отже, при аналізі державотворчих процесів в невизнаних державах ми будемо виходити з того положення, що державотворення уособлює в цілому і етнічне, і національне будівництво. Не можна не зважати на те, що часом протистояння і придушення намагань етнічних груп створити свою незалежну державу призводять до зростання інтенсивності сепаратистських рухів у світі. Однак, переконливою є думка відомого вітчизняного дослідника І.О. Кресіної, про те, що дестабілізацію етнополітичної ситуації в державах провокують не лише етнічна дискримінація, невдоволення окремих етноспільнот своїм статусом, рівнем забезпечення прав та інтересів, але також і політичні, економічні та соціальні протиріччя, що можуть призводити до дезінтеграції держав⁵. Прикладом може слугувати нещодавній референдум у Шотландії, однією з причин якого був саме економічний фактор. Саме тому, ефективне державне будівництво відіграє важливу роль не лише у розбудові існуючих визнаних держав, а й у побудові будь-якої нової держави, у зміцненні її стабільності та у міжнародному визнанні/невизнанні.

Державне будівництво (*state building*) є однією із центральних дослідницьких проблем сучасної світової політичної науки. На погляд

американського соціолога і політолога Ч.Тіллі, державне будівництво – це «процес появи спеціальних кадрів, контроль над спільною територією, лояльність і міцність політичних інститутів з централізованим та автономним становищем, які утримували б монополію на насильство по відношенню до населення даної держави»⁶.

Суттєве уточнення в поняття «державне будівництво» вносить лаконічна дефініція, яку дають британські вчені А.Роча Менокал та В.Фрітц, а саме: «державне будівництво – це процес, завдяки якому держави покращують свою здатність до функціонування»⁷. Одразу ж зазначимо, що переважна більшість вітчизняних та західних дослідників виокремлюють два теоретичних підходи до його визначення, а саме «екзогенний» та «ендогенний» підходи. Перший визначає поняття «державне будівництво», як діяльність, здійснювану зовнішніми суб'єктами та спрямовану на реконструкцію слабких політичних інститутів або держав, що перебувають в конфліктному чи постконфліктному статусі. Він також розглядає державне будівництво, як діяльність однієї країни по відношенню до іншої, як правило, після тієї чи іншої форми втручання (наприклад, операції ООН з підтримання миру). Згідно з «екзогенним» підходом, основна увага щодо підтримки державного будівництва приділяється тим державам або ж автономіям, де спостерігаються деструктивні тенденції в розвитку політичних інститутів, економіки, навколишнього середовища, а також відбуваються процеси реінтеграції, етнічної чи релігійної роз'єднаності. Виходячи з тези, представлені в доповіді групи експертів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), «ендогенний» підхід передбачає, що держави не можуть займатися державним будівництвом за межами своїх власних кордонів. Мається на увазі, що вони лише можуть впливати, підтримувати чи перешкоджати таким процесам⁸.

Неабияке теоретичне та практичне значення для аналізу політичного феномену появи та державотворення невизнаних держав має також інституційний підхід. Він досить добре розроблений в політичній науці і його використання може забезпечити об'єктивне дослідження політичних процесів. На думку автора даної статті державне будівництво в широкому сенсі розуміється, як безперервний, тривалий і ендогенний процес встановлення та/або розробки легітимних та ефективних державних інститутів. Загальновідомо, що будь-яка держава, у тому числі невизнана, в період свого народження та формування потерпає від тимчасових труднощів в реалізації суверенних повноважень. Відбуваються, говорячи словами вітчизняного вченого державотворчих процесів в Україні В.П. Горбатенка, відцентрові тенденції, пов'язані не лише з труднощами суспільного існування в рамках застарілих політичних систем, а й зі зростанням/піднесенням національної самосвідомості⁹.

Заохоченню етнонаціональних спільнот до створення своєї «власної» держави сприяє національна свідомість і саме вона стає першочерговою причиною появи зростаючої кількості нових державоподібних утворень. На кінець 2014 р. у світі загалом нараховується 195 визнаних держав, з яких 193 є членами ООН, ще 6 держав вважаються частково визнаними (Абхазія, Косово, Палестина, Південна Осетія, Тайвань та Турецька Республіка Північного Кіпру). До цього числа також необхідно віднести ще три невизнані держави – Придністровська Молдавська Республіка, Сомаліленд та Нагорний Карабах (хоча останню нещодавно визнав американський штат Каліфорнія). Таким чином, загальна кількість становить приблизно 204 держави, проте деякі політологи зазначають, що дана цифра може збільшитися в кілька разів^{10,11}.

Можна висловити припущення, що державне будівництво невизнаної держави, в першу чергу, залежить від ефективності функціонування базових політичних інститутів. В умовах численних загроз існування нової держави, створення інституційної бази визначається якістю влади нової держави та готовністю населення підтримати ідею незалежності. Особливістю державного будівництва в невизнаних державах (в порівнянні з визнаними державами), є підвищений вплив на політичні процеси в них суміжних держав і міждержавних структур, що впроваджують різного роду обмеження на політичні та економічні процеси становлення державності. Цю точку зору поділяють також дослідники Інституту розвитку (м.Сассекс, Великобританія) Д. Леонард і М. Мур. Вони слушно зазначають, що міжнародна спільнота не має можливості повністю забезпечувати державотворчий процес в інших державах¹¹.

На погляд Ч. Тіллі, недоліком вже існуючих досліджень державотворчих процесів є дефіцит уваги до місця і ролі міжнародних чинників: «Більшість існуючих пояснень хибні (*fail*), оскільки ігнорують той факт, що різні типи держав ставали повноцінними державами на різних етапах європейської історії, а також тому, що різноманітність держав (*state-to-state variation*) визначають, скоріш за все, за їх індивідуальними характеристиками, ніж за відносинами між ними»¹³.

Такої ж думки притримується і В.П. Горбатенко, зазначаючи, що необхідно досліджувати вплив міжнародної спільноти на держави, а також переосмислити всю систему міжнародного права, оскільки воно може об'єктивно виступати гарантією міжнародної безпеки¹⁴.

Мала рацію також британський вчений А. Роча Менокал, стверджуючи, що у зв'язку з тим, що процес державного будівництва носить політичний характер, заходи щодо створення нових держав можуть посилювати міжнародну напруженість і викликати подальші конфлік-

ти¹⁵. Дійсно, процеси, пов'язані з визнанням державності досить складні й суперечливі. Проте, їх основний вектор визначається зацікавленістю внутрішньої еліти та/або міжнародної спільноти в забезпеченні стійкості функціонування базових політичних інститутів.

Проте є підстави вважати, що підходи міжнародної спільноти до врегулювання проблем невизнаних держав в значній мірі визначаються не інтересами народів, які там проживають, а «подвійними політичними стандартами» провідних світових акторів. США, Росія та деякі країни ЄС використовують існуючу регіональну нестабільність в своїх цілях. Вони не пропонують універсальних механізмів щодо проведення державотворення в невизнаних державах. Основними рисами політики «великих держав» та більшої частини міжнародного співтовариства стають лише «заморожування» та міжнародне невизнання нових державоподібних утворень.

На слушну думку В.П. Горбатенка, це пов'язано з поширенням й утвердженням універсальної ідеології прав людини, що найчастіше ставиться вище державних інтересів і слугує приводом до санкціонованого (з боку міжнародних структур) вторгнення в ці держави¹⁶. А це, як засвідчує, світовий досвід, не сприяє демократичному політичному розвитку, а лише стримує залучення інвестицій до них та негативно впливає на стан якості життя населення цих нових державоподібних утворень.

Певний науковий інтерес і практичне значення тут мають пропозиції дослідника Массачусетського технологічного університету (США) Р. Матсузакі, який, зокрема, зазначає: «Ключем до успіху державотворчого процесу є створення ідеального набору правил та інновацій, які б заохочували політичну відкритість, ефективно пригнічували корупцію і пом'якшували б міжетнічну напруженість у постконфліктному середовищі»¹⁷.

Неменш цікавий і конструктивний алгоритм державотворення запропонував відомий західний вчений Ф. Фукуяма у праці «Сильна держава: управління та світовий порядок в XXI столітті»:

1) «*постконфліктна перебудова*» настає, коли держави виходять зі стану конфлікту, як, наприклад, Косово, де структура держави повністю зруйнована і потрібне її повне реформування;

2) «*створення власних державних установ*» на основі наявної стабільності;

3) «*зміцнення державних інститутів*» (дана стадія, на погляд Ф. Фукуями, найскладніша, тому що більшість слабких держав не може охопити такі сфери, як законодавча, податкова та освітня)¹⁸.

Погоджуючись і з вищенаведеними пропозиціями, ще раз підкреслимо, що державне будівництво в невизнаних державах має досить

вагоме значення, оскільки рівень його ефективності впливає на їх міжнародне визнання/невизнання. Зокрема, німецький вчений Д. Ісаченко у своїй праці «Побудова неформальних держав: державне будівництво на Північному Кіпрі та у Придністров'ї» теж стверджує, що державне будівництво не може бути повністю завершене без визнання міжнародною спільнотою нових держав¹⁹.

Підсумовуючи все вищенаведене, необхідно зазначити, що державне будівництво та міжнародне визнання досить часто виступають взаємозалежними феноменами, які суттєво впливають на подальшу долю невизнаних держав.

1. *Encyclopedia International* – N.Y.: Grolier Inc, 2010. – 526 p. 2. *America's Role in Nation-Building* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rand.org/pubs/monograph_reports/MR1753.html 3. *Картунов О.В.* Вступ до етнополітології : наук.-навч. посіб. / Картунов О.В. – К. : Ін-т економіки, управління та господарського права, 1999. – С. 155. 4. *Варзар І.М.* Из конспектів минулих літ. Вибране в концептуальних і мемуарних вимірах / Варзар І.М. — К. : Фада, ЛТД, 2003. – 592 с. 5. *Кресіна І.О.* Проблеми етнонаціональної консолідації українського суспільства / І.О. Кресіна // *Studia Politologica Ukraino-Polona*. Випуск 3. – Житомир-Київ-Краків: ФОП Євенок О.О. – 2013. – С. 139. 6. *Tilly Ch.* The Formation of National States in Western Europe. / Ch. Tilly. – Princeton : Princeton University Press, 1975. – P. 47. 7. *Rocha Menocal A.* Understanding State-building from a Political Economy Perspective / A. Rocha Menocal, V. Fritz // *An Analytical and Conceptual Paper on Processes, Embedded Tensions and Lessons for International Engagement*. – London : Overseas Development Institute – 2007. – P. 13. 8. *OECD: Concepts and Dilemmas of State Building in Fragile Situations* // Off-print of the Journal on Development. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oecd.org/dataoecd/61/45/38368714.pdf> 9. *Горбатенко В.П.* Стратегії модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть : монографія / Горбатенко В.П. – К. : Видавничий центр «Академія», 1999. – С. 181. 10. *Huntington S.* The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order / Huntington S. – N.Y.: Simon & Schuster, 2011. – 368 p. 11. *Barber B.* Jihad vs McWorld: How the Planet Is Both Falling Apart and Coming Together and What This Means for Democracy /. Barber B. – N.Y. : Ballantine Books, 1995. – 389 p. 12. *UNRISD 2010. Building State Capacity for Poverty Reduction*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unri sd.org/unrisd/website/document.nsf/%28httpAuxPages%29>. 13. Там само. 14. *Горбатенко В.П.* Національна держава та її суверенність в умовах глобалізації / В.П. Горбатенко // *Studia Politologica Ukraino-Polona*. Випуск 3. – Житомир-Київ-Краків: ФОП Євенок О.О., 2013. – С. 270. 15. *Rocha Menocal A.* Statebuilding for Peace: Navigating an Arena of Contradictions / A. Rocha Menocal // *ODI Briefing Paper* – London : Overseas Development Institute – 2009. – №. 52. – С. 3. 16. *Горбатенко В.П.* Національна держава та її суверенність в умовах глобалізації – С. 272. 17. *Matsuzaki R.A.* Theory of State-Building / Massachusetts Institute of Technology. 2011 / R.A. Matsuzaki [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://web.mit.edu/polisci/people/gradstudents/papers/matsuzaki_18. 18. *Фукуяма Ф.* Сильное государство: управление и мировой порядок в XXI веке / Фукуяма Ф. – М. : АСТ : Хранитель, 2006. – С. 57. 19.

Isachenko D. The Making of Informal States: Statebuilding in Northern Cyprus and Transnistria / Isachenko D. – London : Palgrave Macmillan Series: Rethinking Peace and Conflict Studies edited by Oliver P. Richmond, 2012. – P. 3.